

ipso alia quantum vellent, alia quantum possent, ut manerent dedit. Quare ipsum donum Dei cum Patre et Filio æque incommutabile colere et tenere nos convenit: unius substantiæ Trinitatem, unum Deum a quo sumus, per quem sumus, in quo sumus: a quo discessimus, cui dissimiles facti sumus, a quo perire non permissi sumus: principium ad quod recurrimus, et formam quam sequimur, et gratiam qua reconciliamur: unum Deum quo auctore conditi sumus, et similitudinem ejus per quam ad unitatem formamur, et pacem qua unitati adheremus: Deum qui dixit, « Fiat; » et Verbum per quod factum est omne, quod substantialiter et naturaliter factum est; et Donum benignitatis ejus, quo placuit et conciliatum est auctori suo, ut non interiret quidquid ab eo per Verbum factum est: unum Deum quo creatore vivimus, per quem reformati sapienter vivimus, quem diligentes et quo fruente beate vivimus: unum Deum ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE DOCTRINA CHRISTIANA.

LIBRI QUATUOR.

LIBER I⁽⁹⁾.

PROLOGUS.

Doctrinam de Scriptura tractandam haud superfluo tradi.

I. Sunt præcepta quædam² tractandarum Scripturarum, quæ studiosis earum video non incommode posse tradi; ut non solum legendo alios qui divinarum Litterarum operta aperuerunt, sed et aliis ipsi aperiendo proficiant. Hæc tradere institui volentibus et valentibus discere, si Deus ac Dominus noster ea, quæ de hac re cogitanti solet suggerere, etiam scribenti mihi non denegat. Quod antequam exordiar, videtur mihi responden-

¹ Inchoati circiter Christi an. 397. absoluti sub an. 426. Vide *Retract.* lib. II, cap. 4. — ² Vide D. Guillon, tom. XXI, pag. 87-92.

dum esse his qui hæc reprehensuri sunt, aut reprehensuri essent, si eos non antè placaremus. Quod si nonnulli etiam post ista reprehenderit, saltè alios non movebunt, nec ab utili studio ad imperitiæ pigritiam revocabunt, quos movere possent, nisi præmunitos præparatosque invenirent.

II. Quidam enim reprehensuri sunt hoc opus nostrum, cum ea quæ præcepturi sumus non intellexerint. Quidam vero cum intellectis uti voluerint, conatique fuerint Scripturas divinas secundum hæc præcepta tractare, neque valuerint aperire atque explicare quod cupiunt, inaniter me laborasse arbitrabuntur; et quia ipsi non adjuvabuntur hoc opere, nullum adjuvari posse censebunt. Tertium genus est reprehensorum, qui divinas Scripturas vel revera bene tractant, vel bene tractare sibi videntur: qui quoniam nullis hujusmodi observationibus lectis, quales nunc tradere institui, facultatem exponendorum sanctorum Librorum se assecutos vel vident, vel putant, nemini esse ista præcepta necessaria, sed potius totum quod de illarum Litterarum obscuritatibus laudabiliter aperitur, divino munere fieri posse clamitabunt.

III. Quibus omnibus breviter respondens: Illis qui hæc quæ scribimus non intelligunt, hoc dico, me ita non esse reprehendendum, quia hæc non intelligunt, tanquam si lunam veterem vel novam sidusve aliquod minime clarum vellent videre, quod ego intento digito demonstrarem, illis autem nec ad ipsum digitum meum videndum sufficiens esset acies oculorum, non propterea mihi succensere deberent. Illi vero qui etiam istis præceptis cognitis atque perceptis, ea quæ in divinis Scripturis obscura sunt intueri nequiverint, arbitrentur se digitum quidem meum videre posse, sidera vero quibus demonstrandis intenditur, videre non posse. Et illi ergo,

et isti me reprehendere desinant, et lumen oculorum divinitus sibi præberi deprecantur. Non enim si possum membrum meum ad aliquid demonstrandum movere, possum etiam oculos attendere, quibus vel ipsa demonstratio mea vel etiam illud quod volo demonstrare certatur.

IV. Jamvero eorum, qui divino munere exultant, et sine talibus præceptis, qualia nunc tradere institui, se sanctos Libros intelligere atque tractare gloriantur, et propterea superflua voluisse me scribere existimant, sic est lenienda commotio, ut quamvis magno Dei dono jure lætentur, recordentur se tamen per homines didicisse vel litteras; nec propterea sibi ab Antonio sancto et perfecto viro Ægyptio monacho insultari debere, qui sine ulla scientia litterarum Scripturas divinas et memoriter audiendo tenuisse, et prudenter cogitando intellexisse prædicatur; aut ab illo servo Barbaro Christiano, de quo a gravissimis fideque dignissimis viris nuper accepimus, qui litteras quoque ipsas nullo docente homine, in plenam notitiam orando ut sibi revelarentur, accepit, triduanis precibus impetrans ut etiam codicem oblatum, stupentibus qui aderant, legendo percurret.

V. Aut si hæc quisque falsa esse arbitratur, non ago pugnaciter. Certe enim quoniam cum Christianis nobis res est, qui se Scripturas sanctas sine duce homine gaudent nosse, et si ita est, vero et non mediocri gaudent bono; concedant necesse est unumquemque nostrum et ab ineunte pueritia consuetudine audiendi linguam suam didicisse, et aliam aliquam vel græcam vel hebræam vel quamlibet cæterarum, aut similiter audiendo, aut per hominem præceptorem accepisse. Jam ergo si placet, moneamus omnes fratres, ne parvulos suos ista doceant, quia momento uno temporis adveniente Spiritu sancto,

repleti Apostoli omnium gentium linguis locuti sunt; aut cui talia non provenerint, non se arbitretur esse Christianum, aut Spiritum sanctum accepisse se dubitet. Imo vero et quod per hominem discendum est, sine superbia discat; et per quem docetur alius, sine superbia et sine invidia tradat quod accepit: neque tentemus eum cui credimus, ne talibus Inimici versutiis et perversitate decepti, ad ipsum quoque audiendum Evangelium atque discendum nolimus ire in ecclesias, aut codicem legere, aut legentem prædicantemque hominem audire, et expectemus rapti usque in tertium cælum, sive in corpore, sive extra corpus, sicut dicit Apostolus, et ibi audire ineffabilia verba, « quæ non licet homini loqui¹, » aut ibi videre Dominum Jesum Christum, et ab illo potius quam ab hominibus audire Evangelium.

VI. Caveamus tales tentationes superbissimas et periculosissimas, magisque cogitemus et ipsum apostolum Paulum, licet divina et cœlesti voce prostratum² et instructum, ad hominem tamen missum esse, ut sacramenta perciperet, atque copularetur Ecclesiæ: et centurionem Cornelium quamvis exauditas orationes ejus, eleemosynasque respectas ei Angelus nuntiaverit, Petro tamen traditum imbuendum³, per quem non solum sacramenta perciperet, sed etiam quid credendum, quid sperandum, quid diligendum esset, audiret. Et poterant utique omnia per Angelum fieri, sed abjecta esset humana conditio, si per homines hominibus Deus verbum suum ministrare nolle videretur. Quomodo enim verum esset, quod dictum est: « Templum enim Dei sanctum est, quod estis » vos⁴, » si Deus de humano templo responsa non redderet, et totum quod discendum hominibus tradi vellet, de cœlo atque per Angelos personaret? Deinde ipsa cha-

¹ 2 Cor. xii, 4. — ² Act. ix, 7. — ³ Id. x, 5. — ⁴ 1 Cor. iv, 17.

ritas, quæ sibi invicem homines nodo unitatis astringit, non haberet aditum refundendorum et quasi miscendorum sibimet animorum, si homines per homines nihil discerent. Quod non habemus quod non accepimus? Quid enim habemus quod non accepimus?

VII. Et certè spadonem illum qui Isaiam prophetam legens non intelligebat, neque ad Angelum Apostolus misit, nec ei per Angelum id quod non intelligebat expositum, aut divinitus in mente sine hominis ministerio revelatum est; sed potius suggestionem divinam missus est ad eum, seditque cum eo Philippus, qui noverat Isaiam prophetam, eique humanis verbis et lingua quod in Scriptura illa tectum erat, aperuit¹. Nonne cum Moïse Deus loquebatur, et tamen consilium regendi atque administrandi tam magni populi a socero suo², alienigena scilicet homine, et maxime providus et minime superbus accepit? Noverat enim ille vir ex quacumque anima verum consilium processisset, non ei, sed illi qui est Veritas, incommutabili Deo tribuendum esse.

VIII. Postremo quisquis se nullis præceptis instructum divino munere quæcumque in Scripturis obscura sunt intelligere gloriatur, bene quidem credit, et verum est non esse illam suam facultatem quasi a se ipso existentem, sed divinitus traditam; ita enim Dei gloriam quærit et non suam. Sed cum legit, et nullo sibi hominum exponente intelligit, cur ipse aliis affectat exponere, ac non potius eos remittit Deo, ut ipsi quoque non per hominem, sed illo intus docente intelligant? Sed videlicet timet ne audiat a Domino: « Serve nequam, dares pecuniam » meam nummulariis³. » Sicut ergo hi ea quæ intelligunt, produnt cæteris vel loquendo vel scribendo; ita ego quoque si non solum ea quæ intelligant, sed etiam intelligendo ea quæ observent prodidero, culpari ab eis pro-

¹ Act. viii, 32. ad Isai. lxxvii, 7. — ² Exod. xviii, 29. — ³ Matth. xxv, 27.

fecto non debeo : quanquam nemo debet aliquid sic habere quasi suum proprium, nisi forte mendacium. Nam omne verum ab illo est, qui ait : « Ego sum veritas ». Quid enim habemus quod non accepimus? Quod si accepimus, quid gloriamur quasi non acceperimus?

X. Qui legit audientibus litteras, utique quas agnoscit enuntiat; qui autem ipsas litteras tradit, hoc agit ut alii quoque legere noverint; uterque tamen id insinuat quod accepit. Sic etiam qui ea quæ in Scripturis intelligit, exponit audientibus, tanquam litteras quas agnoscit pronuntiat lectoris officio : qui autem præcipit quomodo intelligendum sit, similis est tradenti litteras, hoc est præcipienti quomodo sit legendum, ut quomodo ille qui legere novit, alio lectore non indiget, cum codicem invenerit, a quo audiat quid ibi scriptum sit; sic iste qui præcepta, quæ conamur tradere, acceperit, cum in libris aliquid obscuritatis invenerit, quasdam regulas veluti litteras tenens intellectorem alium non requirat, per quem sibi quod opertum est retegatur; sed quibusdam vestigiis indagatis ad occultum sensum sine ullo errore ipse perveniat, aut certe in absurditatem pravæ sententiæ non incidat. Quapropter quanquam et in ipso opere satis apparere possit, huic officioso labori nostro non recte aliquem contradicere, tamen si hujusmodi procemio quibuslibet obsistentibus convenienter videtur esse responsum, hujus viæ quam in hoc libro ingredi volumus, tale nobis occurrit exordium.

¹ Joan. xiv, 6. — ² 1 Cor. iv, 7.

LIBER I.

PRINCIPIO FIT PARTITIO TOTIUS OPERIS, QUO SCRIPTURARUM STUDIOsus CUM AD EARUM INVESTIGANDUM SENSUM TUM AD EDISSERENDUM INSTITUATUR. MOX OBSERVATA EORUM DE QUIBUS DOCTRINA TRADENDA EST DISTINCTIONE IN RES ET SIGNA, SUSCIPITUR IN HOCCE PRIORE LIBRO TRACTATIO DE REBUS. RES PORRO ALIAS ESSE QUIBUS FRUI, ALIAS QUIBUS NONNISI UTI NOBIS LICEAT : ET QUIDEM DEO SOLI FRUITIONE INHÆRENDUM ESSE, EOQUE NOS IPSIUS INCARNATIONE VERBI ET REBUS AB IPSO TEMPORALITER GESTIS, ATQUE TRADITIS ECCLESIE CLAVICUS PROMOVERI : INTER EAS VERO RES, QUÆ IN USUM VENIUNT, NONNULLAS ESSE QUIBUS DILECTIO JURE IMPENDITUR, SED IN DEUM RELATA. QUIBUS EXPLICATIS DOCETUR TOTIUS SCRIPTURÆ SACRÆ PLENITUDINEM ET FINEM ESSE GEMINAM CHARITATEM, DEI PROPTER SE IPSUM AC PROXIMI PROPTER DEUM.

CAPUT I.

Inventione et enuntiatione nititur Scripturæ tractatio; quæ cum Dei auxilio suscipienda.

I. DUE sunt res, quibus nititur omnis tractatio Scripturarum, modus inveniendi quæ intelligenda sunt, et modus proferendi quæ intellecta sunt. De inveniendi prius, de proferendo postea disseremus. Magnum opus et arduum, at si ad sustinendum difficile, vereor ne ad suscipiendum temerarium. Ita sane si de nobis ipsis præsumeremus : nunc vero cum in illo sit spes peragendi hujus operis, a quo nobis in cogitatione multa de hac re jam tradita tenemus, non est metuendum ne dare desinat cætera, cum ea, quæ data sunt, cœperimus impendere. Omnis enim res, quæ dando non deficit, dum habetur et non datur, nondum habe-

tur quomodo habenda est. Ille autem ait: « Qui habet, » dabitur ei¹. » Dabit ergo habentibus, id est cum benignitate utentibus eo quod acceperunt, adimplebit atque cumulabit quod dedit. Illi quinque et illi septem erant panes, antequam inciperent dari esurientibus; quod ubi fieri cœpit, cophinos et sportas satiatis tot hominum milibus impleverunt². Sicut ergo ille panis dum frangeretur accrevit, sic ea quæ ad hoc opus aggrediendum jam Dominus præbuit, cum dispensari cœperint, eo ipso suggerente multiplicabuntur, ut in ipso hoc nostro ministerio, non solum nullam patiamur inopiam, sed de mirabili etiam abundantia gaudeamus.

CAPUT II.

Quid res, quid signa.

II. OMNIS doctrina vel rerum est vel signorum, sed res et signa discuntur. Proprie autem nunc res appellavi quæ non ad significandum aliquid adhibentur, sicuti est lignum, lapis, pecus, atque hujusmodi cætera³. Sed non illud lignum, quod in aquas amaras Moysen misisse legimus, ut amaritudine carerent; neque ille lapis, quem Jacob sibi ad caput posuerat⁴, neque illud pecus, quod pro filio immolavit Abraham⁵. Hæ namque ita res sunt ut aliarum etiam signa sint rerum. Sunt autem alia signa, quorum omnis usus in significando est, sicuti sunt verba, nemo enim utitur verbis nisi aliquid significandi gratia. Ex quo intelligitur quid appellem signa, res eas videlicet

¹ Matth. xiii, 12. — ² Id. xiv, 17, et xv, 34. — ³ Exod. xv, 25. — ⁴ Gen. xxviii, 11. — ⁵ Id. xxii, 13.

quæ ad significandum aliquid adhibentur. Quamobrem omne signum etiam res aliqua est, quod enim nulla res est, omnino nihil est; non autem omnis res etiam signum est. Et ideo in hac divisione rerum atque signorum, cum de rebus loquemur, ita loquemur, ut, etiamsi earum aliquæ adhiberi ad significandum possint, non impediunt partitionem, qua prius de rebus, postea de signis disseremus; memoriterque teneamus id nunc in rebus considerandum esse quod sunt, non quod aliud etiam præter se ipsas significant.

CAPUT III.

Rerum divisio.

III. Res ergo aliæ sunt, quibus fruendum est, aliæ quibus utendum, aliæ quæ fruuntur et utuntur. Illæ quibus fruendum est, beatos nos faciunt¹. Istis quibus utendum est, tendentes ad beatitudinem adjuvamur, et quasi adminiculamur, ut ad illas, quæ nos beatos faciunt, pervenire, atque his inhærere possimus. Nos vero, qui fruimur et utimur, inter utrasque constituti, si eis, quibus utendum est, frui voluerimus, impeditur cursus noster, et aliquando etiam deflectitur, ut ab his rebus, quibus fruendum est, obtinendis vel retardemur, vel etiam revocemur, inferiorum amore præpediti.

¹ I Sent. dist. 1. cap. Id ergo.

CAPUT IV.

Fruī et uti quid sit.

IV. FRUI enim est amore alicui rei inherere propter se ipsam. Uti autem, quod in usum venerit ad id quod amas obtinendum referre, si tamen amandum est. Nam usus illicitus, abusus potius vel abusio nominandus est. Quomodo ergo si essemus peregrini, qui beate vivere nisi in patria non possemus, eaque peregrinatione utique miseri et miseriam finire cupientes, in patriam redire vellemus, opus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis quibus utendum esset ut ad patriam, qua fruendum erat, pervenire valeremus; quod si amœnitates itineris, et ipsa gestatio vehiculorum nos delectaret, et conversi ad fruendum his, quibus uti debuimus, nollemus cito viam finire, et perversa suavitate implicati alienaremur a patria, cujus suavitas faceret beatos: sic in hujus mortalitatis vita peregrinantes a Domino, si redire in patriam volumus, ubi beati esse possimus, utendum est hoc mundo, non fruendum, ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur, hoc est ut de corporalibus temporalibusque rebus æterna et spiritualia capiamus.

CAPUT V.

Deus Trinitas, res, qua fruendum.

V. RES igitur, quibus fruendum est, Pater et Filius et Spiritus sanctus, eademque Trinitas, una quædam summa res, communisque omnibus fruentibus ea; si tamen res et non rerum omnium causa sit, si tamen et causa. Non enim facile nomen quod tantæ excellentiæ conveniat potest inveniri, nisi quod melius ita dicitur Trinitas hæc, unus Deus ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia¹. Ita Pater et Filius et Spiritus sanctus, et singulus quisque horum Deus, et simul omnes unus Deus; et singulus quisque horum plena substantia, et simul omnes una substantia. Pater nec Filius est nec Spiritus sanctus, Filius nec Pater est nec Spiritus sanctus, Spiritus sanctus nec Pater est nec Filius; sed Pater tantum Pater, et Filius tantum Filius, et Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus. Eadem tribus æternitas, eadem incommutabilitas, eadem majestas, eadem potestas. In Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto unitatis æqualitatisque concordia: et tria hæc unum omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum sanctum.

¹ Rom. XI, 36.

CAPUT VI.

Deus ineffabilis, quomodo.

VI. DIXIMUS-NE aliquid et sonuimus aliquid dignum Deo? Imovero nihil me aliud quam dicere voluisse sentio: si autem dixi, non hoc est quod dicere volui. Hoc unde scio, nisi quia Deus ineffabilis est, quod autem a me dictum est, si ineffabile esset, dictum non esset? Ac per hoc ne ineffabilis quidem dicendus est Deus, quia et hoc cum dicitur, aliquid dicitur. Et fit nescio quæ pugna verborum, quoniam si illud est ineffabile, quod dici non potest, non est ineffabile quod vel ineffabile dici potest. Quæ pugna verborum silentio cavenda potius quam voce pacanda est. Et tamen Deus, cum de illo nihil digne dici possit, admisit humanæ vocis obsequium, et verbis nostris in laude sua gaudere nos voluit. Nam inde est et quod dicitur Deus. Non enim revera in strepitu istarum duarum syllabarum ipse cognoscitur: sed tamen omnes latinæ linguæ scios, cum aures eorum sonus iste tetigerit, movet ad cogitandam excellentissimam quamdam immortalique naturam.

CAPUT XVII.

Deum omnes intelligunt id quo nihil melius.

VII. NAM cum ille unus cogitatur deorum Deus, ab his etiam qui alios et suspicantur et vocant et colunt deos sive in cælo sive in terra, ita cogitatur, ut aliquid quo nihil melius sit atque sublimius illa cogitatio conetur attingere. Sane quoniam diversis moventur bonis, partim eis quæ ad corporis sensum, partim eis quæ ad animi intelligentiam pertinent, illi qui dediti sunt corporis sensibus, aut ipsum cælum, aut quod in cælo fulgentissimum vident, aut ipsum mundum, Deum deorum esse arbitrantur: aut si extra mundum ire contendunt, aliquid lucidum imaginantur, idque vel infinitum, vel ea forma, quæ optima videtur, inani suspitione constituunt, aut humani corporis figuram cogitant, si eam cæteris anteponunt. Quod si unum Deum deorum esse non putant, et potius multos aut innumerabiles æqualis ordinis deos: etiam eos tamen prout cuique aliquid corporis videtur excellere, ita figuratos animo tenent. Illi autem qui per intelligentiam pergunt videre quod Deus est, omnibus eum naturis visibilibus et corporalibus, intelligibilibus etiam et spiritalibus omnibus mutabilibus præferunt. Omnes tamen certatim pro excellentia Dei dimicant; nec quisquam inveniri potest, qui hoc Deum credat esse quo melius aliquid est. Itaque hoc omnes Deum consentiunt esse, quod cæteris rebus omnibus anteponunt.

CAPUT VIII.

Deus, cum sit sapientia incommutabilis, rebus omnibus anteponendus.

VIII. ET quoniam omnes qui de Deo cogitant, vivum aliquid cogitant, illi soli possunt non absurda et indigna existimare de Deo, qui vitam ipsam cogitant, et quæcumque illis forma occurrerit corporis, eam vita vivere vel non vivere statuunt, et viventem non viventi anteponunt; eamque ipsam viventem corporis formam, quantalibet luce præfulgeat, quantalibet magnitudine præemineat, quantalibet pulchritudine ornetur, aliud esse ipsam, aliud vitam qua vegetatur intelligunt, eamque illi moli quæ ab illa vegetatur et animatur, dignitate incomparabili præferunt. Deinde ipsam vitam pergunt inspicere, et si eam sine sensu vegetantem invenerint, qualis est arborum, præponunt ei sentientem, qualis est pecorum; et huic rursus intelligentem, qualis est hominum. Quam cum adhuc mutabilem viderint, etiam huic aliquam incommutabilem coguntur præponere, illam scilicet vitam, quæ non aliquando desipit, aliquando sapit, sed est potius ipsa Sapientia. Sapiens enim mens, id est adepta Sapientia, antequam adipisceretur non erat sapiens: at vero ipsa Sapientia, nec fuit unquam insipiens, nec esse unquam potest. Quam si non viderint, nullo modo plena fiducia vitam incommutabiliter sapientem commutabili vitæ anteponerent. Ipsam quippe regulam veritatis, qua illam clamant esse meliorem, incommutabilem vident; nec uspiam nisi supra suam naturam vident, quandoquidem se vident mutabiles.

CAPUT IX.

Sapientiam immutabilem mutabili præferendam esse omnes norunt.

IX. NEMO est enim tam impudenter insulsus qui dicat: Unde scis incommutabiliter sapientem vitam mutabili esse præferendam? Idipsum enim quod interrogat, unde sciam, omnibus ad contemplandum communiter atque incommutabiliter præsto est. Et hoc qui non videt, ita est quasi cæcus in sole, cui nihil prodest ipsis locis oculorum ejus tam claræ ac præsentis lucis fulgor infusus. Qui autem videt et refugit, consuetudine umbrarum carnalium invalidam mentis aciem gerit. Pravorum igitur morum quasi contrariis flatibus ab ipsa patri a reperiuntur homines, posteriora atque inferiora sectantes quam illud quod esse melius atque præstantius confitentur.

CAPUT X.

Ad videndum Deum purgandus animus.

X. QUAPROPTER cum illa veritate perfruendum sit, quæ incommutabiliter vivit, et in ea Trinitas Deus, auctor et conditor universitatis, rebus quas condidit consulat, purgandus est animus, ut et perspicere illam lucem valeat, et inhærere perspectæ. Quam purgationem quasi ambulationem quamdam, et quasi navigationem ad patriam esse